

OSMANLI DEVLETİ'NDE KURULAN SPOR CEMİYETLERİ VE JİMNASTİK DERSLERİNİN MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNDEKİ ROLÜ

NEJLA GÜNAY*

Giriş

Osmanlı Toplumunda Sporun ve Spor Cemiyetlerinin Durumu

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda önemli bir değişim yaşadı. Batıyı örnek alarak devlet eliyle yapılan reformlar Osmanlı toplumuna da yansıdı. Toplumun bütün kesimlerine sirayet eden bu derin değişimin en önemli göstergelerinden biri de toplumsal örgütlenme alanında ortaya çıktı. Özellikle Tanzimat'ın ilân edilmesinden sonra Müslüman ve gayrimüslim bütün Osmanlılarda bir cemiyetleşme eğilimi ortaya çıktı. Bu cemiyetlerden bazıları kurulmasına Müslümanların öncülük ettiği Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane (1856), Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye (1861), Sıbyan Mekteplerini İslah Cemiyeti (Bursa-1875) gibi cemiyetlerdi. Bu dönemde Arnavut milliyetçileri İstanbul'da "Shoqëria e të Shtypurit Shkronja Shqip/Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye" (1879), Bulgarlar "Drujina na Vernite Priyateli / Sadık Dostlar Birliği" (1861) ve "Bilgarsko Çitalište v Tsargrad/Bilgarsko Citaliste/İstanbul Bulgar Okuma Evi/Kültür Cemiyeti/Kulübü" (1864?) gibi cemiyetler kurmuşlardır. Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler arasında cemiyetleşme çok yaygındır. Cemiyetleşme sürecine bakıldığında cemiyetlerin Müslümanlara göre gayrimüslim cemaatlerde daha önce kurulduğu görülür. Ama Tanzimat'tan önce başlayan bu sınırlı ve geçici cemiyetleşmenin, I. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde Rumlar, Ermeniler, Museviler, Bulgarlar, Arnavutlar ve Araplar arasında düzenli ve sürekli bir nitelik taşımaya başladığı görülür. Cemaat yapısının çözülmesi sürecinde, yeni bir ideoloji, siyasi ve kültürel bir yeniden yapılanma çağrısı olarak milliyetçilik, bağımsız bir değişken olarak cemiyetleşmeyi oldukça etkilemiştir¹.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, ngunay@gazi.edu.tr

Osmanlı topraklarında 1889 yılından itibaren gizli siyasi cemiyetler, 1890'lı yıllarda ise spor dernekleri kurulmaya başlanmıştır. Ancak spor derneklerinin kuruluşu Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça geç bir dönemdir. Çünkü spor, Sanayi İnkılâbı sonrasında, işçi sınıflarının geliştirdiği boş zamanları değerlendirme aktiviteleridir ve halk kitlelerine buradan yayılmıştır. Osmanlı toplumu tarım toplumdur ve insan gücüne dayanan tarımsal üretim Osmanlı halkının spora zaman ayıramamasının ve sportif faaliyetleri geliştirememesinin en önemli sebebidir².

Türkiye’de sportif faaliyetler daha çok askerî talim olarak algılanıyordu ve sadece askerî okullarda bu dersler veriliyordu. Osmanlı Devleti’nde beden hareketlerine dayanan derslerde kavram kargaşası yaşandığı söylenebilir. Çünkü bu dersler bazen jimnastik, bazen talim, bazen de beden eğitimi olarak adlandırılıbiliyordu. Türkiye’de jimnastik dersleri askerî okullar dışında ilk olarak Galatasaray Sultanisi’nde verildi. Sadrazam Âli Paşa, bu dersi vermek üzere Curet ve Mouroux adlı Fransız hocaları getirtti. Martinetti³ ve Stangalli’de aynı okulda jimnastik öğretmeni olarak görev yaptı⁴. Ancak Türkiye’de jimnastik sporunun tanınması Galatasaray Lisesi Beden Eğitimi Öğretmeni M. Mouroux ve onun yetiştirdiği öğrencisi Faik (Üstünidman) Bey sayesinde oldu. Faik Bey ve askerî okullarda beden eğitimi öğretmenliği yapan Mazhar (Kazan) Bey bu spor dalının Türkiye’de yaygınlaşması için çalışmalar yaptı⁵. 1904 yılında Faik Bey, Galatasaray Sultanisi yakınlarında kendi özel jimnastik hanesini açarak isteyenlere burada ders verdi⁶.

1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde; çeşitli okullarda verilecek dersler arasında erkek rüştiyelerinde “jimnastik” dersi de yer almaktaysa da bunun ülke geneline yaygınlaştırılmadığı anlaşılıyor. 1892 yılında İstanbul’da kurulan Aşiret Mektebi’nin 1 -4 sınıflarında “Talim” ve son sınıflarında da “Ayak Talimi” dersleri vardır. Beden Eğitimi dersi 1904 yılı ders programında yer aldı. Hazırlık sınıfından başlayarak rüştiye ve idadilerin her sınıfına haftada

¹ Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’da Cemiyetler Çağı”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 238, Ekim 2003, s. 196-198.

² Kurthan Fişek, “Türkiye’de Spor”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2176.

³ Jimnastik derslerinde gösterdiği başarılı çalışmalarını nedeniyle 1878 yılında Mekteb-i Harbiye’de jimnastik öğretmeni olarak görevlendirilmesi hakkında bkz. Doğan Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, y.y., İstanbul 1979, s. 301.

⁴ Yıldız, *a.g.e.*, s. 272.

⁵ Mazhar Bey ve arkadaşları 1903 yılında “Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü”nü kurdular. Bkz. Süleyman Tekil, *Galatasaray Tarihi 1905-1985*, Galatasaray Spor Kulübü, İstanbul, 1986, s. 5; Kenan Okan, *Türk Spor Tarihi*, Mektupla Öğretim Merkezi, Ankara 1975, s. 37.

⁶ Atf Kahraman, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 641.

1-2 saat beden eğitimi dersi kondu ve ders bir Fransız hoca tarafından verildi⁷. Ancak bu dersi verecek hoca bulunmamasından dolayı birçok okulda bazı sıkıntılar yaşandığı, programın tam olarak uygulanamadığı anlaşılıyor.

II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 yılından sonra etkin hâle gelen Jön Türkler sadece siyaseti değiştirmekle kalmadılar, hayatın her alanında faaliyet gösterdiler. Eskisine kıyasla Batı'dan daha çok şey alarak toplumu yeniden biçimlendirmeye çalıştılar. Bu ortamda özellikle İstanbul'da sportif faaliyetlerde bulunma amacını taşıyan kulüpler kuruldu. Ancak o dönemde Türkiye'de sporun bir ilim dalı olarak önemi henüz kavranmadığından bu alanda dışarıdan getirilen ya da yurt dışında eğitim görme fırsatı yakalayan az sayıda insan dışında uzman hiç yoktu. Osmanlı Devleti'nde spor, sıradan, tesadüfi ve basit hareketler olarak kabul görülürken Avrupa'da vücut egzersizlerinin fizyoloji, anatomi, psikoloji ve biyolojiye uygun bir şekilde yapılması gerektiği görüşü hâkimdi. Üstelik Osmanlı Devleti'nde bu fark dahi bilinmiyordu. Selim Sırrı Bey, bunu beden terbiyesi eğitimi için gönderildiği İsveç'te fark edip Osmanlı Devleti'nin bu konudaki eksikliklerini tespit etti⁸. Selim Sırrı Bey, yurda döndükten sonra ordudaki subaylara talim ve terbiye dersleri vermeyi amaçlamaktaydı. Ancak Selim Sırrı Bey, "*siyasete buluştuğu için orduda muallimlik yapamayacağı*" suçlamasına maruz kaldı ve kendisine orduda görev verilmedi. Çünkü o dönemde birçok yöneticiye göre beden terbiyesiyle ilgili "*Tek tip elbise giyip talim etmek sadece askerlerin yapabileceği bir iştir*" görüşü yerleşmişti ve bunu değiştirmek oldukça güçtü. Öte yandan bu görüşü değiştirecek çalışma yapma becerisine sahip uzman sayısı da çok azdı. Dolayısıyla 1910 yılı itibarıyla Galatasaray dışındaki sultanilerde ve diğer okullarda 1904 yılında programa alınmasına rağmen beden terbiyesi dersleri yapılmıyordu. Selim Sırrı Bey'in İsveç'teki eğitimini tamamlayıp yurda dönmesinin ardından Maarif Nezareti onun uzmanlığından yararlanmak istedi ve bir karar alarak erkek muallim mekteplerine bu dersi koydu. Dersin faal hâle getirilmesi için Selim Sırrı Bey, müfettiş sıfatıyla görevlendirildi. Böylece erkek muallim okullarında jimnastik ve beden eğitimi dersleri verilmeye başlandı. Ardından bu dersler kız muallim okullarıyla medreselerin programlarına da alındı. 1911 yılında Selim Sırrı Bey'in önderliğinde hazırlanan nizamname ile "İstanbul Gençleri Terbiye-i Bedeniye Kulübü" kuruldu⁹. 1913'te yayımlanan "Tedrisât-ı İptidadiye Kanunu Muvakkatı"nda ilkokul dersleri arasına "Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları" ve "Eftal-i Zükura Talim-i Askerî" dersleri kondu.

⁷ Okan, *a.g.e.*, s. 6.

⁸ Selim Sırrı Tarcan, *Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s. 45.

⁹ Tarcan, *a.g.e.*, s. 47-49.

1912–1914 yılları arasında kız ve erkek sultanilerinde beden eğitimi dersleri haftada iki saate çıkarıldı¹⁰.

Özel organizasyonlarla yapılan spor karşılaşmaları halkın ilgisini çekmekteydi. Bunun sonucunda özel sektör tarafından “Terbiye-i Bedeniye Mektebi” adıyla okullar açılmaya başladı¹¹. Selim Sırrı Bey, jimnastik ve beden terbiyesi derslerinin önemini anlatmak amacıyla yurdun değişik bölgelerinde konferanslar vererek halkı bu konuda aydınlattı¹². Kısa süre sonra bu tip kurumlar eğer ders verecek hoca varsa taşrada da açılmaya başladı. Örneğin 1910 yılında, Trabzon’da Askerî Rüştîye Müdür Vekili Yüzbaşı Mehmet Sait Efendi, “Tertib-i Bedeniye” adlı jimnastik hane açtı. Yüzbaşı Mehmet Sait Efendi bu alandaki başarılarından dolayı bir madalya ile ödüllendirildi¹³.

II. Meşrutiyet ilân edildikten sonra bazı siyasi firkalar ve cemiyetler serbestçe faaliyet yürütmeye başladılar. Ancak cemiyetler ve onların faaliyetleriyle ilgili bir kanun olmaması çeşitli problemler yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bunun önüne geçmek için 16 Ağustos 1909’da “*Cemiyetler Kanunu*”¹⁴ çıkarıldı. Böylece parti, dernek vb kurmak bir esasa bağlandı¹⁵. Bu kanundan beş gün sonra 21 Ağustos 1909 günü çıkarılan bir başka kanunla Kanun-i Esasî’ye 120. madde eklenerek dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alındı¹⁶. Cemiyetler Kanunu, iki fasılda on dokuz maddeden oluşmaktadır. Kanunun ikinci maddesine göre cemiyet teşkili önceden ruhsat alınmasına tâbi değildir, ancak tesisini müteakip hükümete haber verilmesi lazımdır. Üçüncü maddeye göre; “*Kanun hükümlerine ve umumi adaba aykırı bir gayrimüşru esas veya memleket asayîşi ve devlet mülkünün bütünlüğünü ihlal ve hükümetin mevcut şeklini tağyir ve muhtelif Osmanlı unsurlarını siyaseten ayırma maksadına müstenit olmak üzere cemiyetler kurulması caiz değildir.*” Bu madde mecliste fazla tartışılmadan kabul edilir. Dördüncü madde ise “*Kanunîyet ve cinsiyet esas ve unvanlarıyla siyasi*

¹⁰ *Tedrisât-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı*, İstanbul 1329, s. 8.

¹¹ Selim Sırrı Tarcan’ın. Tepebeşi kışlık tiyatrosunda düzenlediği spor müsamesesinin geliriyle 1 Ekim 1908’de Mercan Yokuşu’nda büyük bir hanım içinde açtığı spor okulu hakkında bkz. Tarcan, *a.g.e.*, s.43. Söz konusu okulun Selim Sırrı Bey ile Dr. Rıza Tevfik tarafından ortak açıldığı görüşü için bkz. Kahraman, *a.g.e.*, s.633.

¹² Nejla Günay, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Beden Eğitiminin Gelişimi ve Gazi Beden Terbiyesi Bölümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 85, Mart 2013, s. 77.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdare Kalemi (DH. MUİ), 95/2.

¹⁴ Kanun metni için bkz. *Düstur*, II/1, s.604-608; *Takvim-i Vekayi*, No: 310, 10 Ağustos 1325.

¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, cilt 1, 2. baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.368.

¹⁶ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 205.

cemiyetler teşkilî memnudur.” şeklindedir. Esasen bu madde ile üçüncü maddede yer alan “*Anasırı muhtelif-i Osmaniyeyi siyaseten tefrik maksadına müstenit(Rum, Ermeni, Yahudi gibi muhtelif Osmanlı unsurlarını) siyasi olarak ayırma maksadına dayalı*” cemiyet kurma yasağını pekiştirme ihtiyacı duyulduğu görülmektedir. Bu durum, Osmanlı hükümetinin bu konuda ne kadar hassas olduğuna bir gösterge olarak yorumlanabilir¹⁷. Jimnastik cemiyeti kurabilmek için de cemiyetler kanuna riayet etmek gerekiyordu. Buna göre henüz 20 yaşına gelmemişlerin cemiyetlere üye olamayacakları, ancak 20 yaşından küçükler için “Jimnastik Mektebi” açılabilceği Dâhiliye Nezareti’nin bazı uygulamalarından anlaşılmaktadır¹⁸. Ancak Türkler dışındaki diğer unsurlar, Osmanlılığı bir “beynelmileliyet” olarak görüyorlardı. Bu nedenle Meclis-i Umumî temsilcileri hem kendi milletleri hem de Osmanlı beynelmileliyeti adına konuşuyorlardı. Cemiyetler Kanunu ile birçok eski gizli, ihtilâlci ve çeteci komite kurumsallaşıyor, siyasi amaçlarını görünürde değişik amaçlı dernekler kisvesinde gizliyorlardı. Bu nedenle birçok derneğin adı, yanıltıcı görünüm taşıyabiliyordu¹⁹.

Bundan sonra sporla ilgili daha önce kurulmuş olan cemiyetler resmîyet kazanarak faaliyetlerini açıkça yürüttü ve birçok yeni cemiyet kuruldu. Altınordu, Galatasaray, Fenerbahçe, Süleymaniye, Vefa, Beykoz, Nişantaşı, Anadoluhisarı spor kulüpleri bu onayı yaptırarak yasal hâle gelen kulüplerinden bazılarıdır. Mazhar Bey ve arkadaşları tarafından 1903 yılında kurulmuş olan “Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü”²⁰ resmîyet kazanan kulüplerden biriydi. Beşiktaş Jimnastik Kulübü’nün Fuat ve Hüseyin Hüsnü Bey tarafından hazırlanan nizamnamesi Beyoğlu mutasarrıflığı tarafından 8 Şubat 1911’de onandı. Kulübün çalışma yapacağı dallar; İsveç Jimnastiği, iptidâi asker talimleri, nazari ve amelî endahat talimleri, halter, lobut, baston, piramit talimleri, barfiks, paralel, halka, ip, her türlü koşu ve atlamalar, boks, eskrim, süngü, futbol, hokey, rugb, tenis ve kürek olarak belirlendi²¹. Maccabi Musevi Kulübü tarafından Tepebaşı kışlık tiyatrosunda düzenlenen çeşitli spor gösterileri Beşiktaş’ın gelişmesinde büyük rol oynadı²².

Resmîyet kazanan spor kulüplerinden biri de “İttihat Spor Kulübü” adını taşımaktaydı. Bu kulüp, Türkiye’nin ilk stadyumu olan Fenerbahçe stadyumunun

¹⁷ Fethi Gedikli, “1910 Tarihli Keskin Rum Cemiyeti ve Cinsiyet ve Kavmiyet Esas ve Unvanlarıyla Dernek Kurma Yasağı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 8, 2009(Güz), s. 27.

¹⁸ Dâhiliye Nezareti’nin Karesi Mutasarrıflığı ile 8 ve 20 Eylül 1328 tarihli yazışması için bkz. BOA. Dâhiliye Nezareti İdarî Kısım Evrakı (DH. İD), 126/40.

¹⁹ Toprak, a.g.m., s. 207.

²⁰ Tekil, a.g.e., s.5; Okan, a.g.e., s.37.

²¹ Yıldız, a.g.e., s.294-295.

²² *Beşiktaş Jimnastik Kulübünün Kuruluşu ve Muhtelif Sporlar hakkında Küçük Bir Tarihçesi*, Ekspres Basimevi, İstanbul 1936, s. 3-4.

yapılmasına ön ayak olması açısından önemlidir²³. Spora belli ölçüde ilgi uyansa da kulüplerin faaliyetlerini icra edebilecekleri yer ve gelir kaynaklarından mahrum olmaları bazı kulüplerin kapanmasına yol açtı²⁴.

Modern anlamdaki jimnastiğe karşılık kısa sürede en yaygın duruma gelen spor dalı “Futbol” oldu. Osmanlı topraklarına İngilizler aracılığıyla giren futbol, bir süre İzmir ve İstanbul’a yerleşen yabancılarla gayrimüslim Osmanlı gençlerinin eğlence aracı olarak kaldı. Bu oyun Galatasaray Sultanisi öğrencilerinin ilgi göstermesiyle Türkler arasında da yayılmaya başladı. Hatta gençler gruplar oluşturarak kendi aralarında müsabakalar yapmaya başladılar. Ancak her türlü siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel toplanma, gösteri ve örgütlenme döneminin siyasi gücünün tasvip etmediği bir şeydi²⁵. Buna rağmen 1899 yılından itibaren İstanbul’da çeşitli spor kulüpleri kuruldu: 1899’da Galatasaraylı gençler tarafından “Black Stocking Football Clup” kuruldu. Ancak Müslüman gençlerin kulüp kurup top oynamaları yasak olduğundan bu kulüp birkaç ay içinde dağıldı²⁶. 1901’de kurulan “Kadıköy Futbol Kulübü” de aynı akıbete maruz kalarak hafiye takibi sonucu kısa sürede kapandı. Ancak kulüp bir yıl sonra İngiliz ve Rumlar tarafından şaşalı törenlerle yeniden açıldı²⁷. Çünkü diplomatik kaygılarla İngilizlerle Rum vatandaşların futbol oynamalarına ses çıkarılmamış ama bu imkân devletin diğer unsurlarından esirgenmişti²⁸. 1903 yılında İngilizler tarafından “Moda Futbol Kulübü”, 1904’te Rumlar tarafından “Elpis Kulübü” kuruldu²⁹. Bu kulüplere, gelir elde edebilmeleri için piyango düzenleme izni verildi. Örneğin Topkapı Krones Jimnastik Cemiyeti’nin masraflarını karşılamak üzere piyango düzenlemesine ses çıkarılmadı³⁰.

²³ *Operatör Cemil Paşa, Hatıraları*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1945, s. 44–46.

²⁴ Yıldız, *a.g.e.*, 276.

²⁵ II. Abdülhamit döneminde yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler ve bunun sonuçlarıyla ilgili olarak bkz. François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, İletişim, İstanbul 2012.

²⁶ Müslümanların top oynamalarının tespit edilmesi hâlinde maruz kaldıkları muamele hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tekil, *a.g.e.*, s.10–12; Kahraman, *a.g.es.*, s. 672; Tanıl Yaşar, *Türk Futbolunun Asırlık Çınarı Fenerbahçe Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2008, s.19.

²⁷ Rüştü Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907–1957*, y.y., İstanbul 1958, s. 14; krş Kurthan Fişek, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985, s. 48.

²⁸ Fişek, *a.g.e.*, 59. Nitekim Galatasaray Sultanisi’nden bazı gençler top oynadıkları gerekçesiyle dövülüp hapse atılmışlar, aralarından İngiliz olduğu zannedilerek serbest bırakılan Ahmet Anderson arkadaşlarının başına gelenleri İngiliz Konsolosuna anlatmış, öğrenciler konsolosun Yıldız Sarayı’ndaki temaslarından sonra serbest bırakılmıştı. Bkz. Tekil, *a.g.e.*, s.12

²⁹ Yıldız, *a.g.e.*, 273–274.

³⁰ BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Tahrirat Kalemi Belgeleri (DH. EUM. THR), 24/45.

Cemiyetler Kanunu'nun beşinci maddesinde yer alan düzenlemelere göre cemiyetlerin etnik milliyetçiliği öne çıkaracak faaliyetler yapması anayasayla yasaklanmasına rağmen bunun önüne geçilemedi. Aslında farklı etnik gruplar kendi kulüplerini bu kanunun çıkarılmasından çok daha önce kurmuştu: Rumlar, 6 Nisan 1896'da Tatavla-Heraklis Jimnastik Kulübünü, 1902 yılında İngilizlerle beraber Kadıköy Futbol Kulübünü, 1904 yılında Elpis (Ümit) Kulübünü, 1908 yılında Strugglers (Mücadeleciler) Kulübünü kurmuştu. Daha çok futbol ile ilgilenen bu kulüplerin renkleri Yunanistan bayrağının renkleri olan mavi beyazdı³¹. Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği yeni düzenlemeyi uygulamak istemiyorlardı Mesela Balkan Savaşı'nın çıkmasının hemen ardından Strugglers Kulübü'nün futbolcularının büyük kısmı Yunan ordusuna katıldı. Gidenlerin yerine Ermeni gençlerin katılmasıyla kulübün dağılma tehlikesi ortadan kalktı. Strugglers Kulübü, 1913-1914 sezonunda lig karşılaşmalarının oynandığı günlerde mavi-beyaz olan forma rengini Yunan bayrağının renkleri olmasından dolayı değiştirmesi yönünde uyarıldı. Ama kulüp forma rengini değiştirmeyeceğini belirterek gerekirse ligden çekileceği tehdidinde bulundu ve altıncı haftada ligden çekildi. Kulüp, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra kadrosunda bulunan Ermenilerin de ayrılmasıyla dağıldı. 1919 yılında mavi-beyaz formasıyla yeniden sahalara döndü, ancak iki yıl sonra tamamen kapandı³².

Beden Eğitimi anlamına gelen Maccabi Kulübü, Museviler tarafından 1913 yılında kuruldu. Kulübün başkanı İbrahaviç adlı kişiydi³³. Birçok spor dalında çalışmalar yapan ve mavi-beyaz renkleri taşıyan kulübün futbol sahası ve kulüp lokali gibi imkânları vardı³⁴. Maccabi Kulübü'nün, 1 Haziran 1913 Pazar günü yapılan bir spor gösterisiyle faaliyete geçtiği gün İstanbul'un her semtinden 15-20'şer kişilik gruplar hâlinde Kadıköy'e geçen Musevî gençlerin, önlerinde bando ve mızıkacı olduğu hâlde Union Club'dan içeriye girdiklerinde hepsinin aynı tip elbise giydiği ve bellerine kırmızı kuşak bağladıkları görüldü. Maccabi Jimnastik Kulübü'nden 80 genç Alman ve İsveç ekolünden jimnastik gösterisi yaparken 30 kadar genç kız da çeşitli dans gösterisinde bulundu³⁵.

Ermenilerin sporda tespit edilebilen ilk başarısı, 14 Eylül 1913 günü "İstanbul İslah-ı Nesl-i Fürs Cemiyeti" tarafından organize edilen at yarışlarında Ka-

³¹ Dağlaroğlu, *a.g.e.*, s. 14; Yıldız, *a.g.e.*, s. 319-321.

³² Dağlaroğlu, *a.g.e.*, s. 43, 178.

³³ BOA. DH. EUM. THR, 40/40.

³⁴ Yıldız, *a.g.e.*, s. 326.

³⁵ Dağlaroğlu, *a.g.e.*, s. 57.

dıköy Ermeni Kilisesi'ne bağlı gençlerin tulumba sandığı yarışmasında birincilik elde etmesidir³⁶. Osmanlı Ermenilerinin ilk spor organizasyonu ise "Ermeni Spor Birliği"dir. Bu kulüp Türkiye'den başka Ermenilerin yaşadığı birçok ülkede teşkilatlanmıştır. 14 Haziran 1914 Pazar günü, Patrik Zaven Efendi himayesinde Union Clup sahasında organize edilen faaliyet neticesinde Ermeni gençlerin bu alanda geri kaldıkları ortaya çıktı. Azadamard gazetesi şu çağırışı yaptı: "...Biz, Türk vatandaşlarımızdan ibret almalyız. Onlar ne kadar zevk ve hevesle izci cemiyetlerine kaydoluyorlar. Biz de onlarla beraber yürüyeelim ve şarkın teceddütü için uhdemize tereddüp eden vazîfeyi ifa edelim."³⁷

İstanbul'da kurulan bu kulüpler dışında İzmir ve Selanik'te de bazı spor kulüpleri açıldı. Pelops, Sporting Clup, Foot-ball and Rugby Clup, Apollon, Pania-nios, Evangelidis, İskos, Karakoviri, Midilli Karması, Bornova ve İzmir İdman Kulübü İzmir'de kurulan spor kulüpleridir. Selanik'te ise Siklit Kulüp, Union Sportif Clup, Leon Tenis ve Krokot Top Oyunları Kulübü kuruldu³⁸. Selanik'te Haziran 1909'da kurulan diğer bir kulüp de Sporting Üstad Cemiyeti idi. Bu cemiyet Belçika'nın Selanik konsolosu başkanlığında kurulduğu için takibata maruz kaldı. Daha sonra kulübün siyasî amaçlar taşımadığı, jimnastik icra etme amacıyla olduğu için yabancı birinin kulübe üye olmasında sakınca olmadığına karar verildi³⁹.

Bu makalede Osmanlı Devletinde sportif faaliyetlerin nasıl başladığının, bu faaliyetlerin ayrılıkçı hareketlerle ilişkisinin ne şekilde olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışmada ayrıca yasal görünmesine rağmen yasadsız faaliyetler gösteren ve ayrılıkçı emeller güden spor cemiyetleri ve faaliyetleri ele alınacaktır.

Sportif Faaliyetlerin Milliyetçilik İle İlişkisi ve Bağımsızlık Elde Etmek İçin Kullanılması

Milliyetçilik genel olarak eğitim, kültür ve toplumsal yardım amaçlı cemiyetler kurulmasını teşvik etmiştir. Bu tür örgütlenmeden geçen cemaatlerin kısa süre son-

³⁶ Kahraman, a.g.e, s.652.

³⁷ Dağlaroğlu, a.g.e, s.86.

³⁸ Kahraman, a.g.e, s.639.

³⁹ BOA. Dâhiliye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (DH. SYS), 53/8. 1911. Cemiyetin komitesi şu isimlerden oluşmaktaydı:

Reis-i evvel: Toperos

Reis-i Sâni: Maryo Madyano

Sandık Emni: Danyal Madyano

Küttab: İzak Madyano

Azalar: Ace Benadi, Arthur Madyano, Sam Şalom, Jev Lubel. Cemiyetin nizamnamesi için bkz. aynı belge.

ra gizli siyasi dernekler kurup bağımsızlık elde etme amacıyla faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Bu gelişme okullar açma, matbaa ve iletişim araçlarına sahip olma, ardından cemiyetler ve gizli siyasi örgütlenmeler kurarak bağımsızlık mücadelesi verme şeklinde gelişmiş ve bu durum adeta bir kural hâlini almıştır. Yunanlılar, Sırp-lar, Bulgarlar, Arnavutlar, Araplar, Ermeniler ve Yahudiler açısından benzer bir sürecin yaşandığı iddia edilebilir⁴⁰. Bağımsızlık elde etme amacıyla kurulan cemiyetlerin propaganda, isyan, silahlı mücadele gibi yolları denemesi gerektiğinden cemiyet üyelerinin her türlü ortama dayanıklı, silah kullanmayı bilen, disiplin altında hareket etme yeteneği kazanmış bireyler olarak yetiştirilmesi gerekiyordu. Ancak bunun alenen yapılması mümkün değildi. O yüzden ayrılıkçı amaçlar taşıyan cemiyetlerin buna kanuni görünüm vermek amacıyla spor cemiyeti kisvesine girdikleri ve bu yolla üyelerini eğittikleri iddia edilebilir. Öte yandan bu cemiyetlerin farklı etnik unsurlardan gelseler de amaç birliği yapıp birbirlerine destek oldukları görülmektedir⁴¹.

Balkanlarda kurulan bazı jimnastik cemiyetleri uluslararası müsabakalarda boy gösterecek kadar gelişmişti. Cemiyetler Kanunu'na uygun faaliyet gösteren jimnastik cemiyetleri veya okulları herhangi bir takibata maruz kalmamaktaydı. Mesela St. Sava⁴² adlı Mektepler Yortusu sebebiyle Sırp Jimnastik Mektebi'nde bir ayın yapılması planlanmış ve bu ayine okul müdürü tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişi de davet edilmişti⁴³.

Sportif Faaliyetlerin Bulgaristan Milliyetçilik Hareketleriyle İlişkisi

Makedonya'da kendi hâkimiyetini tesis etmeye çalışan Bulgaristan burada Bulgar milliyetçiliğini canlandıracak bazı çalışmalar yapmaktaydı. Bu çalışmalardan bir kısmı da okullarda yürütülmekteydi. Buna göre Osmanlı makamları Manastır'daki Bulgar okullarında öğrenim gören öğrencilere Bulgaristan'daki okullarda okuyan öğrencilerin taktıkları kasketlerden taktırdığını ve jimnastik gösterisi yapan bazı öğrencilere de hisar alaylarının giydikleri Bulgar bayrağının renklerini taşıyan kıyafetler giydirildiğini tespit etti. Bu konu Bulgar Metropolitliği'ne sorul-

⁴⁰ Alkan, a.g.m., s. 201.

⁴¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nejla Günay, *Çoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 27-24.

⁴² St. Sava; Sırp-ların bağımsızlığını savunan ve bu konuda propaganda faaliyetleriyle tanınan bir örgüttür. Sırp okullarında faaliyet göstermiş ve buralarda çalışan öğretmenleri yetiştirmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem Begüm Saatçı, "1890-1903 Arası Makedonya Sorunu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 57-59.

⁴³ Darü't Tahsil Mektebi Müdürü imzasıyla 10 Kanunusani 1319 tarihinde gönderilen davet mektubu için bkz. BOA. Rumeli Müfettişliği Selânik Evrakı (TFR. 1. SL), 27/2669 (1321.10.3).

du. Bulgar makamları konuyla ilgili olarak verdikleri cevapta, Avusturya'ya uygulanan boykot nedeniyle öğrencilerin kasketlerinin değiştirildiğini, bunun Osmanlı Devleti'ne karşı alınan siyasi bir tavır olarak değerlendirilemeyeceğini söyledi. Ayrıca jimnastik yapan öğrencilerin giydiği elbisenin Osmanlı sancağını temsil eden kırmızı-beyaz renklerden oluştuğu ve elbiseyi giyenlerin çoğunluğunun öğrenci değil esnaf çocukları olduğu, onların da jimnastik gösterisi yaptıkları bildirildi. Osmanlı hükümeti bu açıklamaya karşı; bu tip hareketlerin ihtilal hazırlığı şeklinde algılanabileceği, bunun önüne geçmek için Osmanlı Devleti'ne bağlı okullardaki öğrenci ve öğretmenlerin fes dışında bir şey giymemeleri gerektiği uyarısında bulunarak bu tip davranışların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusunda Bulgar Metropolitliği ve diğer ilgili makamlara çeşitli emirler verdi⁴⁴.

Bulgar Eksarhlığı, 1896 yılı başlarında sıbyan mekteplerinin rüştiye olarak tasdik edilmesini ve rüştiye öğrencilerine jimnastik dersi verilmesini kararlaştırmıştı. Okulların 1, 2, 3 ve 4. sınıflarında okutulması planlanan jimnastik derslerinin programı şu şekilde belirlenmişti:

“Birinci Sınıf: Sıraya dizilme, her yöne yürüme talimi. Ayakların ve ellerin basit hareketi, aynı ayakla sekme. Kolay çocuk oyunları.

İkinci Sınıf: Birinci sınıfın talimi. Elleri yukarı kaldırıp ufki vaziyete sokma. Ellere şakuli vaziyet verme, elleri ufki ve şakuli vaziyette hareket ettirme, elleri her vaziyete koyma. İki ve tek ayakla sekme, “sırada” denildiği hâlde eğri ve doğru vaziyette koşma. Dizlere eğrilip doğrulma. Çocuk oyunları.

Üçüncü sınıf: İkinci sınıfın talimlerine öncekileri de eklemek gerekir. Parmaklar üzerinde gezme, bir yerden diğer bir yere gerek talimle ve gerek talimsiz olarak koşmak. Vücudu arkaya, öne ve yan tarafa bükme. Baş sallamak ve sağa-sola çevirmek, oyunlar.

Dördüncü Sınıf: Üç sınıfın da talimleri tekrar edilmeli, vücut azasıyla her türlü talim. Sonuç olarak her sınıf ayrı ayrı dizildikten sonra bütün talebe mevcut olduğu hâlde vücut talimleri icra olunmalıdır. Bu talimler havadar mevkide icra olunmalı. Eğer hava müsait olmazsa geniş ve havası temiz bir oda veya koşu gösterilmeli. Çünkü vücudun daima harekette bulunması lazımdır. Talim, öğrenciye terleyecek derecede yaptırılmamalı, erkek ve kız çocukların talimi beraber yaptırılmamalı. Balada gösterilen talimlerin tamamı erkekler için uygun ise de kızlar için uygun değildir.”⁴⁵

⁴⁴ BOA. DH. MUİ. 101/62.

⁴⁵ BOA. Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Müfettişlik ve Komiserlikler Tahriratu (Y. PRK. MK); 8/104 (1316 Za 16).

28 Mart 1899 tarihli ve başlangıcı olmayan dolayısıyla 14. maddeden başlayıp 80. maddede son bulan ve kâtip Tanev ve reisi Ganev imzasını taşıyan Bulgar Jimnastik Mektebi programı, spor ile meşgul olan bir sosyete programıdır⁴⁶.

Dâhiliye Nezareti, yukarıda genel esasları belirtilen jimnastik dersi programının askerî talimi andırıldığına hükmetti. Bulgar mekteplerinde uygulamaya konularak İştibli muallim Trayçe Kalayçef tarafından 20 kadar öğrenciye verilmekte olan jimnastik dersinin bazı mahzurları olabileceği gerekçesiyle Osmanlı mekteplerinde okutulmasının münasip olmadığı yönünde görüş bildirdi⁴⁷.

Osmanlı hükümeti, Bulgar okullarında askerî talimi andıran derslere izin vermese de bunun çeşitli cemiyet ve dernekler aracılığıyla gerçekleştirildiği anlaşılıyor: 20 Eylül 1900 tarihinde Bulgaristan Komiserliği'nin verdiği bilgilere göre; eski ihtilalcı Kahramanlar (Yunak Jimnastik Cemiyeti), Ermeni Fedâileri ve Musiki cemiyetleri Filibe'de bir toplantı yapmışlar ve daha sonra bütün jimnastik cemiyetleri Sofya'da bir kongre düzenleyerek çeşitli kararlar almıştır. Sofya Şıpka Kahramanları adıyla kurulan ve teşkilatı daha sonra dağılan cemiyetin 300 üyesi vardı. Bu cemiyet, Eylül ayı ortalarına doğru hava şartlarının uygun olması durumunda Samakov havalisinde bir etkinlik düzenleyecektir. Buna göre gezintiler yapılacak, oyunlar oynanacak ve gençlere yönelik çeşitli gösteriler tertip edilecektir. Buradan elde edilecek gelirin yarısı Makedonya Komitesi'ne bırakılacaktır. Filibe Cemiyeti ise Süvari Kışlası yakınında özel bir görevlendirmeye nişan talimleri yapacaktır. Bu talimlere iştirak etmek üzere Filibe'de kurulmuş olan Musiki Cemiyeti, Eski Gönüllüler, İhtilâlciler, Makedonya ve Amele v.s. cemiyetlerinin üyeleri davet olunmuştur⁴⁸.

Jimnastik cemiyeti mensuplarının ses getiren eylemler yaptıkları görülmektedir. Bulgar çetelerinin yaptıkları baskınlarda jimnastik mektebi talebelerinden bazıları da yer almaktaydı. 20 Mayıs 1903 günü 70 kadar müfritin Sofya'dan Köstendil tarafına geçtikleri, bu kişilerden üçünün Jimnastik Mektebi öğrencilerinden olduğu, üçünün de fırkalarından firar edip şapka ve apoletlerini değiştirmiş askerler olduğu, bu kişilerin 10 veya 15'erli gruplara ayrılarak tecavüz niyetinde olduklarının belirlendiği ve gerekli tedbirlerin alınması Üsküp Fırkası Kumandanı tarafından Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerine bildirilmekteydi⁴⁹. 1901 son-

⁴⁶ Aynı belge.

⁴⁷ BOA. Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (ME. MKT), 299/51 (1313. B. 16).

⁴⁸ BOA. Yıldız Arşivi Hususî Mâruzât Evrakı (Y.A.HUS), 410/86 (1318 Ca 29).

⁴⁹ BOA. Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı (TFR. I. A), 7/671 (1321 3 12).

baharında da Bulgaristan'da Amerikalı Miss Stonik'i kaçıran Bulgar eşkiyası ile Selanik'te bulunan Bulgar Jimnastik okulu öğretmenlerinin sürekli irtibat hâlinde oldukları Osmanlı istihbaratınca tespit edilmişti⁵⁰.

Bulgaristan Komiserliği Hariciye Nezareti'ne, 28 Nisan 1902 tarihinde Bulgaristan'da Paskalya Yortusu kutlamalarının nasıl yapıldığına dair bir rapor sundu. Buna göre; Bulgar Eksarhlığı'nda kurulan "Yunak" yani "Kahraman" anlamına gelen jimnastik cemiyetlerinin bütün üyeleri Filibe'de toplanmaktadır. Yeni gelen cemiyet mensupları daha önce gelenler ve ev sahibi cemiyetin üyeleriyle beraber ahaliye mızıka ve bando eşliğinde takdim edilmektedir. Burada kalacakları üç günde, çeşitli jimnastik gösterileri yapıp halka da jimnastik yapturmayı planladıkları ve daha sonra şarkılar söyleyerek kentin bütün sokaklarını dolaşacaklarının tespit edildiği haber verildi⁵¹.

Filibe, jimnastik cemiyetlerinin fazla olduğu bir yerdi. Bu cemiyetlerin faaliyetleri Osmanlı makamları tarafından takip edilmekteydi. Bulgaristan Komiserliği, Filibe'deki Ermeni evlerinde de jimnastik cemiyetleri oluşturulduğunu belirledi⁵².

Bulgaristan Komiserliği, Yunak Jimnastik Cemiyeti ve şubeleriyle ilgili daha detaylı bir araştırma yaptı. Paskalya Yortusu münasebetiyle daha önceden belirlenmiş bir alanda toplanan cemiyet üyeleri burada konuşmalar yapıp jimnastik gösterileri düzenlemişler ve daha sonra da şarkılar söyleyerek sokaklarda dolaşmışlardır. Yunak cemiyetleri hakkında yapılan takibattan anlaşıldığına göre bu cemiyetlerin sayısı Bulgaristan ve Şarkî Rumeli'nin merkezinde olmak üzere 50 civarındadır. Bu cemiyetler arasında genel bir birlik vardır ve bu birlik bir heyet ve seyyar üyeler tarafından idare edilmektedir. Bu heyete yardım etmek üzere cemiyet başkanları arasından seçilen ve üç kişiden oluşan "Heyet-i Fitye" denen bir heyet daha vardır. Bu heyet, başkanlık heyetinden birinin gözetiminde çalışır. Yunak cemiyetleri, önemli merkezlerden birinde yıllık genel bir kongre toplayarak aralarındaki irtibatı kuvvetlendirmeyi 1900 yılında Sofya'da yaptıkları kongrede kararlaştırmışlardır. Bu kongrede merkezin Varna Yunak Cemiyeti olarak belirlenmesi ve genel kongrenin de Paskalya Yortusu sırasında yapılması da karara bağlanmıştı. Adı geçen yıl Varna'da yapılan toplantıya 700 kişi katıldığı hâlde Filibe'de yapılan toplantıya 2550 kişi katılmıştır. Bu sebeple de merkezî iradenin Filibe Jimnastik Cemiyeti'ne verilmesi kararlaştırılmıştır. Cemiyet üyeleri şehir ve kasabalardaki gençlerden seçilmektedir. Her cemiyetin üyeleri tek tip elbise giyip çeşitli renk ve

⁵⁰ BOA. Y. PRK. MK, 11/6 (1319.C 25).

⁵¹ BOA. Babıâli Evrak Odası Mümtâze Kalemî Bulgaristan Evrakı (A.)MTZ (04), 76/51 (1320 M 20).

⁵² BOA. A.} MTZ (04); 142/39 (1324 R 3).

şekillerde flamlar taşımaktadır. Her şehir bu şekilde ayırt edilmektedir. Jimnastik cemiyetleri kurmanın esas maksadı, Bulgar gençlerine askeri eğitim vererek onların yetenekli olanlarını belirleyip ayırmaktır⁵³.

Filibe’de 37 farklı cemiyete mensup Yunakların “Galatavar” olarak tabir edilen reisleriyle Hotel Karuna’da düzenledikleri bir toplantıda konuşulanların gizli kalması için salona herkesin alınmadığı, reislerin bir akşam sonra da Filibe ve Makedonya cemiyeti merkezinde toplandıkları ve bunların düzenledikleri oyunlarda Dâhiliye ve Adliye nazırlarıyla belde mutasarrıfı, memurlar ve Filibe Fırkası kumandanının resmî üniformalarıyla hazır bulunduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Yunakların Luksaynavrak tiyatrosunda tertipleedikleri iki müsamereden birincisinde reislerden birinin yaptığı konuşmada “...*hâlihazırda vatani müdafaa eyleyecek 20 bin Yunak’ın mevcut olduğu ve bu sayıya henüz cemiyete girmeyen gençlerin dâhil olmadığı...*” böylece Bulgaristan’ın her türlü tehdiye karşı koyacak güçte olduğu dile getirildi. Yunak cemiyetleri şerefine Filibe Fırka Kumandanı General Valçef askerî kulüpte bir ziyafet verdi. Valçef burada bir konuşma yaparak Şıpka Manastırı’nın resmî açılışı sebebiyle Ağustos veya Eylül ayında bütün Yunakların toplanacaklarını ve Yunaklara mensup gençlerin Harbiye Nezareti emrinde altı ay askerlik yapacaklarından ümitli olduğunu söyledi. Ayrıca cemiyetin iki sene önce Varna’da verdiği bir temsilin gelirini merkezi Sofya’da bulunan Makedonya Komitesi’ne bırakması⁵⁴ Yunak cemiyetleriyle Makedonya cemiyeti arasında bir bağ olduğunu göstermektedir.

Trakya Kahramanları Cemiyeti’nin Filibe 3. Süvari Alayı Talimhanesi’nde düzenlediği atış talimi hakkında şu bilgiler verildi: Adı geçen cemiyet ve bunun gibi diğer cemiyetlerin amacı düzenledikleri törenlerde ortaya konmuştur. Bu törenlerde oyunlar oynanmış, konuşmalar yapılmıştır. Bu sırada Filibe Makedonya Cemiyeti İkinci Reisi Sobranya ve azasından Doktor Kanadiyef’in biraderi jimnastik cemiyetinin daha sonra yetiştireceği askerlerle Bulgar evlatlarının milli emelleri yerine getirmeye çok yaklaştığını beyan etmiş ve komite tarafından jimnastik cemiyeti üyelerine çelenk takdim edilmiştir. Filibe’deki bu etkinlik daha sonra Sofya’da da tekrarlanmış ve burada da atış talimleri yapılmıştır. Bunun ardından Sofya Avcı Cemiyeti, atıcılık cemiyetleriyle ilgili bir rapor hazırlayarak hükümete sundu. Buna göre yetkililere bu gibi atıcılık cemiyetlerinin kurulmasının avcılığa engel olmaması için bu işi hükümetin yönetmesi ve gerekli olan tüfek ve fişkle-

⁵³ BOA. Y.A.HUS.; 428/56 (1320 M 26).

⁵⁴ BOA. Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 511/2 (1320 S16).

rin hükümet tarafından verilmesi tavsiye edildi. Hükümetin fişeklerin yapımında kullanılan kurşunu ücretsiz dağıtılmasıyla şu sonuçlara ulaşılabileceği düşünülüyordu: Bulgar halkının atıcılığa merak sarması temin edilerek onlara orduda kabul edilmiş olan usul dairesinde tüfek attırılıp gençlerin askerî hizmetlerde istihdam edilmesinin yolu açılacaktı. Böylece bu gençler Bulgar ordusunda seri atış alıştırmalarına teşvik edilecekti. Öte yandan ihtiyat askeri olarak kullanılan zabitanın atış talimlerine devam etmesi, 40 yaşını aşmış ancak asker olarak kullanılabilen vatandaşların da atış talimlerine teşvik edilmesi, bunlara savaş taktikleriyle eskrim usulünün öğretilmesi ve nasıl atış yapılacağı ve savaş silahlarının nasıl korunacağına dair bilgilerin yazılıp çoğaltılması tavsiye edilen hususlardı. Hükümetin bu tekliflere nasıl bakacağı belli olmamakla beraber hiç olmazsa bir kısmını kabul edeceği düşünülmekteydi. Böylece Avcı Cemiyeti üyelerinin askeriyece kullanılabilen bir ortam oluşturmak amaçlanmaktaydı⁵⁵.

Yunak Jimnastik okulları her sene yaptıkları genel toplantıyı 6 Mayıs 1907 tarihinde Ruscuk'ta düzenlediler. Bu toplantıya Reis Nazar Godov ve Maliye Nazırı Payakov da katıldı. Cemiyetin reisi Kızov, kongreyi bir konuşmayla açtıktan sonra çeşitli konuşmalar yapıldı. Ardından Yunak Cemiyeti üyeleri şerefine bir yemek verildi. Nazar Godov, yemek sırasında bir konuşma yaptı ve şunları söyledi: “*Zannederim Bulgarlar içinde hiçbir fert yoktur ki bugün kör değildir. Bulgar kahramanları karşısında derin bir hiss-i merhamet ve milli bir gurur ve şeref duymakta. Kahramanlar! Sizin sayenizde sevgili vatanımızı ihya u i'la edecek... İşte Kahramanlar biz dahi sizin şerefimize ve sizin maksad-ı ulunuz şerefine kadehimi kaldırıyorum. Kahramanlar! Vatanımızın medar-ı saadeti olacak sahil-i selamete doğru sevgili memleketimizi sona götürünüz! Yaşasın Yunaklar!*” Yunakların bu toplantıda jimnastik gösterileri yaptıkları da görülmüştür. Daha sonra Romanya'dan da bir hayli kişi geldiği ve bunların törenin bitmesinin ardından vapurla Romanya'ya gittiği, Yergöğü şehrinin ziyaret edildiği ve daha önce bahsedilen konuşmayı yapan Kızov'un prene teşekkür telgrafı çektiği görülmektedir⁵⁶.

Bulgaristan Jimnastik mektebinde öğrencilere jimnastik dışında bazı dersler verilerek istendiği, ancak hoca bulmakta güçlük çekildiği anlaşılmaktadır. Buna örnek gösterilebilecek bir gelişme Bulgar Ruhani Reisi'nin Selanik Valiliğine verdiği dilekçede ortaya çıktı. Bu dilekçede Fransızca'nın daha iyi öğretilmesi amacıyla okulda Fransız Mösyö George Lifonyar'ın görevlendirilmesi hususu sorulmuş, valilik de Maarif Nezareti'ne görüş sormuş, nezaret de valilik aracılığıyla Bulgar

⁵⁵ BOA. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.A. MTV), 203/28 (1318 S 7).

⁵⁶ BOA. A.}MTZ (04), 156/61 (1325. 3. 27).

Ruhani Reisi'ne 26 Kasım 1906 tarihinde verdiği cevapta Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim okullarında yabancılara öğretmenlik yapma izni verilmediğini bildirmişti⁵⁷.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Bulgaristan Prenslığı bağımsızlığını ilan etti. Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasî ve iktisadî ilişkileri geliştirmek için Yunak Jimnastik Cemiyeti üyelerinden 700-800 kişinin İstanbul'a gelerek burada gösteri yapmaları konusunda çalışmalar yapıldı. Ancak İstanbul'da bu kadar çok kişinin barındırılabilceği yer yoktu. Bu nedenle İstanbul Şehremaneti bu gösterinin yapılmasının mümkün olmadığını, fakat adı geçen cemiyetin 1-2 kişi göndermesi durumunda her türlü desteğin verileceğini ifade etti⁵⁸.

Üsküp'te görev yapan 5. Fırka Kumandanı Ferik Memduh Paşa'nın gönderdiği bir şifreden Yunak cemiyeti üyelerinin Bulgar komitecileri ve asileriyle olan ilişkilerini ortaya koymaktadır. Buna göre; 13 Mayıs günü Bulgar zabıtlığından Matrod Todori ile Sofya'da Dukan Sarafçov'un teşvikiyle 600 kişi toplandığı ve bu kişilerin 1 Mayıs günü iki kola ayrılacağı, bu kollardan ilkinde Manastır'ın Kıyal kazası Zeline köyünden Vasil, diğerine de adı geçen Sarafçov'un komuta ettiği, bunlardan bir çetenin Köstendil civarından girip Palanga ve Istranca yoluyla Karadağ ve Koçana taraflarından geçtikten sonra İştîp tarafına ve Kıryüz İstasyonu ile Köprülü taraflarından Mogicos ve Korçon dağlarını aşyp Pirlepe'de bulunan yardımcılarıyla buluşacağı ve oradaki Bulgar köylüleri tarafından himaye edileceği belirlenmiştir. Diğer kol ise hududu geçerek Boyuncak, Köstence ve Papasköy taraflarından köprüleri geçip Damariye, Nureko ve Dospat taraflarından dolaşarak Timurhisar üzerinden Minelik tarafına geçip civardaki köylüleri ayaklandıracaklardır⁵⁹. Selanik Bulgar Jimnastik Müdürü Fasildinikov'un da bu esnada gizlice Sofya'ya gittiği ve Selanik tarafından yapılması planlanan işleri konuştuğu Osmanlı makamlarının tespit ettiği diğer bir konuydu⁶⁰.

Bulgar milliyetçilerinin kitlelere dönük çalışmaları Bulgar toplumunun tamamı üzerinde etki yaratmaktaydı. Bulgar çocukları Mektebi Sultani'de bile bazı ayrılmış eylemler yapmaya cesaret edebilmekteydi. Mektebi Sultani'de ikisi ücretli ve ikisi ücretsiz olarak okuyan Bulgar tebaasından dört öğrenci, okulun jimnastik salonunda Bulgar Marşı çalıp jimnastik öğretmeniyle tartışmayı adet hâline ge-

⁵⁷ BOA. MF. MKT.; 969/22 (1324 Za 4).

⁵⁸ BOA. DH. MKT.; 2620/27 (1326 11 5).

⁵⁹ BOA. Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK. ASK.), 150/74, lef 1-2. (1316 Z 24).

⁶⁰ BOA. Y.PRK. ASK., 150/74, lef 3. (1316 Z 24).

tırılmışlardı. Söz konusu öğrenciler bununla da yetinmeyip daha da ileri gitmişler ve okuldaki Türk öğrencilere hitaben “*Türkiye Adam Olacak! Türkiye Ayrılıyor!*” gibi aşağılayıcı bazı ifadeler kullanmayı alışkanlık hâline getirmişlerdir. Bunun üzerine Bulgar öğrencilerin “*Türk milletini ve Osmanlı Devleti’ni küçük düşürücü hareketlere kalkıştıkları*” konusunda çok sayıda şikâyetle bulunulmuştur. Yapılan disiplin soruşturmasından sonra okul idaresi, adı geçen öğrencilerin okulun huzurunu bozdukları ve kışkırtıcı davranışlarının diğer Bulgar öğrencileri de aynı davranışlara sevk edebileceği ve bunun da istenmeyen olaylara sebep olabileceği gerekçesiyle okulda barınmaya devam etmelerinin mümkün olmadığına hükmetti. Bunun sonucunda olaylara sebep olan dört öğrencinin okulla ilişkileri 17 Şubat 1911’de kesildi⁶¹.

Sportif Faaliyetlerin Rum Milliyetçilik Hareketleriyle İlişkisi

Osmanlı Devleti, öteden beri halkın askerî talim yapmaması yönünde bir politika izlemekteydi. Bu konuda hassasiyet gösterildiğini ifade eden bir yazışma Cezayir-i Bahri Sefid Valisi Ekrem Bey tarafından 7 Haziran 1909’da kaleme alınıp Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen yazıdır. Buna göre Vali, Midilli’de hükümetin uyarılarına rağmen bazı Rum jimnastik kulüplerinin özellikle de “Atlas Kulübü”nün ahaliden bazı kişileri çift sıra olarak dizip köylere götürdüğü, onlara boru ve trompet çaldırıp askerî talimler yaptırıldığını belirlendiğini bildirdi⁶². Dâhiliye Nezareti, Vali’ye konuyla ilgili tahkikatın hemen başlatılacağını ve sonucunun en kısa zamanda bildirileceğini ifade etti⁶³. Yapılan tahkikat neticesinde Midilli’de kurulmuş olan Atlas ve Diyagora adlı Rum Jimnastik kulüplerinin nizamnamelerinin hükûmete bildirilmediği, Atlas kulübünün üyelerine tek tip elbise giydirip boru ve trompet çaldırıldığı, bazı günler çift sıra hâlinde köylere gidilip askerî tarzda eğlenceler düzenlediği, yerel gazetelerde Midilli’deki Rumların silahlanıp askerî kuvvet oluşturmaya çalıştıklarına yönelik haberler çıkmasının bölgede yaşayan Müslümanları endişeye sevk ettiği, uyarılara rağmen bunları yapmakta ısrar ettikleri gerekçesiyle her iki kulüpte kapatıldı⁶⁴.

Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer alan bir haber kulüp üyelerinin yargılanmasını ele almaktaydı. Buna göre gazetenin Midilli özel muhabiri şu bilgileri verdi: Yafile, Akalona ve Morya köylerinde faaliyet gösteren Atlas Jimnastik Kulübü, üyelerine jimnastik talimi yaptırıldığını beyan etse de kulüp çatısı altında başka çalışmalar

⁶¹ BOA. ME. MKT, 1167/28.

⁶² BOA. DH. MKT, 2840/90.

⁶³ BOA. DH. MKT, 2836/58.

⁶⁴ BOA. DH. MKT, 177/32, lef 1 (1311. Ca. 25).

da yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda kulübün sorumluları hakkında dava açılmış ve bu dava Midilli Ceza Mahkemesi'nde 21 Ocak 1910 tarihinde görülmeye başlanmıştır. Kulüp üyelerine yöneltilen suçlama İpyoz Köyü altındaki Larsu çayırlığında silah talimleri yaptırılması hakkındaydı. Çünkü bu durum hem asayişin bozulmasına sebep olmakta hem de unsurlar arasına nifak sokup ayrılıkçı fikirlerin gelişmesine zemin hazırlamaktaydı. Bu gibi faaliyetlerin yapılmasına izin verilemeyeceğinden kulüp kapatılarak üyelerinden İstimad Yurgiyadi, Yunanlı Dimitri, Viçeçor adlı Sadtiyo, Yunan ordusu zabitlerinden olduğu söylenen Aristidi Yaris, Ahalonya Okulu öğretmenlerinden Pinepot ve daha birçok kulüp üyesi hakkında “*Asayiş ihlale teşebbüs etmek*” suçundan dolayı adli tahkikat başlatıldı. Adı geçen kişilerin cinayetten muhakeme edilmeleri gerektiğine dair alınan karara savcılık itiraz etmiş ve bunun üzerine davayla ilgili evrak Vilayet Heyet-i İttihadiyesi'ne gönderilmiş, heyet muhakemenin cinayet suçlamasıyla yapılmasına karar vermişti. Dolayısıyla tutuklu bulunanlardan öğretmen Panayot, İstimat Yurgiyadi ve bir arkadaşının vicahen firarilerin de gıyaben yargılanmasına 21 Ocak 1910'da başlandı. Davada öncelikle İstimad Yorgiyadi tarafından yazılıp Penayot'a gönderilen ve onun üzerinden çıkan mektup ele alındı. Mektupta Yorgiyadi Penayot'a, “...*Memleketin durumu değişmekte olduğundan şimdilik oradaki işlerle meşgul olmasın...*” salık vermekte ve bunları ayrıntılı olarak anlatmaktaydı. Bu suçlamaya karşılık Yorgiyadi'nin İzmir dava vekillerinden olan avukatı Corci Yevili Efendi, mektubun tercümesine itiraz etti ve “*Memleketin hiçbir vakit teşkili değişmez. Olsa olsa ortalık yeşil çimlerle, dağlar karla müstevir olur ki mektuptaki şekilden maksat da budur.*” şeklinde tuhaf bir savunma yaptı. Yevili Efendi, savunmasının diğer bölümlerinde kulübün programında yer aldığı gibi sadece jimnastik eğitimi verdiğini, asker talimleri yapılmadığını, üyelerin bazen kırlara çıkarılarak düzenli hareket etmelerinin sağlanmaya çalışıldığını, bunların intizam içerisinde ikişer ikişer götürülmek suretiyle nizam öğretilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Yevili Efendi, Yunanistan'dan subay getirilerek askerî manevralar ve atış talimi yaptırıldığı suçlamasını reddedmiş ancak Dedeagaç'tan gelen Aristidi Yaris isminde jimnastik konusunda uzman birinin dört lira maaşla işe alındığını, iki üç ay sonra mandolin çalar, gazinolarda dolaşır bir kişi olduğunun anlaşılması üzerine işten çıkarıldığını beyan etmiştir. Yevili Efendi'nin bu savunmasından sonra mahkeme şahitlerin ifadesine başvurmuştur. Şahit olarak mahkemeye ifade veren jandarma Sinan, aşar memuru Hüseyin ve rüsumat memuru Ahmet Hamdi efendilerin ifadelerinde şu hususlar yer almıştır: “*Ekserisi tek tip elbise ve aynı kumaştan şapka giymiş olan kulüp üyeleri önde İstimad Yorgiyadis at üzerinde olduğu hâlde ve Aristidi Yaris'in kumandasında Midilli'den hareket ederek trampet*

çala çala Yeniköy'e giderler. Orada öğretmen Pinayot'un yönetimindeki Afalor ve Morya kulüpleriyle buluşarak Pinayot tarafından askerî borazanlara benzer bir boru çalınması üzerine dağılır kahve içerlermiş. İkinci bir boru çalıdıktan sonra tekrar toplanarak ikişer ikişer bazen de dörder dörder askerler gibi dizildikten sonra kumandanlarının verdiği işaret üzerine trampet çalarak ve [Enadibo, ediyö!] bir iki bir iki diyerek Yafile Köyü'ndeki etrafı çevrilmiş özel mahallerine giderlermiş. Son zamanlarda memleketten infakaklarını müteakip sesi rövolver sesini benzeyen birçok silah atışı yapılmaktadır. Bir kere de Yafile Kilisesi önünde iki taraflı saf teşkil eden 20-30 kişi tarafından silah atmak suretiyle metropoliti selamlamışlar. Bir defa da çifte tüfeklerini kuşanmış olarak köye gelip atış yapmışlardır. Bu hareketler Müslüman ahalinin büyük korku duymasına sebep olmuştur." Bu bilgilerden sonra mahkeme heyeti şahitlere bazı sorular yönelmiş ve bunun sonucunda da şahitler tarafından şu iddialarda bulunulmuştur: Kulüp üyelerine giydirilen tek tip elbiselerin Atina'daki Yunan askerlerinin giydiği elbiselerin aynısı olduğu, kumandanlık görevini yürüten Aristidi Efendi'nin Yunan ordusunda yüzbaşı iken oradaki görevinden istifa edip Midilli'ye geldiği, talimler sırasında kullanılan borunun tutukluların öne sürdüğü gibi Avrupa tramvay borusu olmayıp başka türlü bir boru olduğu. Öte yandan jimnastik kulübünde genç okul çocukları bulunması gerekirken kulüp üyelerinin çoğunun 20 yaşından 40-50 yaşına kadar eli silah tutan kart adamlar olması ve göğüslerine taktıkları rozetlerin üzerinde mavili beyazlı dört köşesinde kırmızı çizgileriyle ortasında Yunanlı Müşir (Epsilon Lamda) harfleri bulunması zaten maksatlarını pek güzel ispat etmektedir. Müttehim Yapot, bir defa "Oğlum böyle şeyler yapmayınız. Sonu iyi gelmez dedimse de bana siz karışmayınız demişlerdir." şeklinde ifade vermiştir. Mahkeme bu ifadelerden sonra 12 Şubat 1910 tarihinde yeniden toplanmak üzere dağılmıştır⁶⁵.

Muhakemeye 12 Şubat 1910 tarihinde şahitlerin ifadesi alınmak suretiyle devam edildi. Yafile Rüsumat Kolcusu Mustafa, Atlas Kulübü üyelerinin silah attıklarını, kendisinin her ihtimale karşı akşamgâhına çekildiğini, Düyun-ı Umumiye memuru da kulüp üyelerinin ara sıra Yafile'ye geldiklerini gördüğünü, ama kendisinin korkudan eve saklandığını beyan ettiler. Sadıcalı Halil adlı kişi ifadesinde iftiralarda bulunduğu için onun ifadesi dikkate alınmadı. Sanık avukatlarından Kırbaki Efendi, savunmasında "Kulüp üyeleri ikişer ikişer sıralanarak gezmeye çıkarıldıklarında ellerinde taşıdıkları bayrağın kırmızılı beyazlı olduğunu" söylemişse de şahitlerin itiraz edip söz konusu bayrakların Yunan bayrağı olduğu konusunda ısrar etmesi üzerine geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine diğer avukat Yivili Efendi, şahitlere bu bayrakların içinde İngiliz, Fransız, Alman bayrakları da

⁶⁵ *Tasvir-i Efkâr*; No: 256, 15 Şubat 1910, s. 5-6.

olup olmadığını sordu. Şahitler bu soruyu, Meşrutiyet'in ilânından sonra her ev ve dükkâna birer ikişer tane verilen beyaz ve mavi çizgili, üzeri istavrozlu Yunan bayrağı olduğunu izah etmek suretiyle cevapladılar. Yafile Köyü'nde zabıta olan Onbaşı Abbas Ağa da ifadesinde Atlas Kulübü üyelerinin boru ve trampetlerle talim ettiklerini ve Yafile Kilisesi civarında silah atarak despotu selamladıklarını ve ne amaçla yapıldığı belli olmayan bir piyango düzenlediklerini, bunun ardından İstiradi adlı birinin bir evin balkonundan yaptığı konuşmaya “*Ey Çocuklar!*” şeklinde başladığını ve “*Biz bu saadete üç sene evvel nail olacaktık. Ah ne çare ki bu namussuz hükümetin namussuz memurlarından kurtulamadık.*” demesi üzerine katılımcılar tarafından (Zito!) nidalarıyla alkışlandığını ve bir gece de köyün içinde 4, 5, 100, 50 kez atılan ve içinde gırıra tüfeği de olduğu sesinden anlaşılan talim sırasında herkesin ayağa kalktığını ve giydikleri elbisenin Yunan askerlerinin elbisesinin aynısı olduğunu ve çalınan borunun da askerî boru olduğunu ayrıntılı olarak izah etmiştir. Tahsil-dar Ramiz Efendi de bunların beraberlerinde taşıdıkları bir araba içerisinde tüfek taşıdıklarını dipçiklerinden anladığını, üzeri örtülü olduğu için silahların cinsini tayin edemediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine mahkeme heyeti kendisine neden örtüyü açıp bakmadın diye sormuş, o da “*Böyle bir hareket yapması durumunda sonucunun felaket olacağını*” ifade etmiştir. Başka şahitler de dinlenmiş ve bazı gerçeklerin ortaya çıkması üzerine daha önce bunlar suç işleyemezler diye yargılamaya itiraz eden savcı istifasını vermek zorunda kalmıştır⁶⁶.

Midilli'de zararlı faaliyetlerinden dolayı kapatılan jimnastik kulüpleri, hükümetin isteği doğrultusunda nizamnameler hazırlayıp onaya sununca bu kulüplere ruhsat verilerek faaliyetlerine resmîyet kazandırıldı. Böylece zararlı faaliyetleri nedeniyle kapatılan her iki jimnastik kulübü de yeniden açıldı⁶⁷. Hükümetin kapattığı dernekleri yeniden açması, bu tip derneklere karşı bir önyargıyla bakılmadığını göstermektedir. Kanuni çerçevede faaliyet gösteren jimnastik kulüpleri bütün faaliyetlerini serbestçe icra edebilmişlerdir. Mesela 28 Haziran 1912'de Avusturya'nın Prag kentinde yapılacak olan uluslararası jimnastik yarışmalarına Üsküp Pirajoda Jimnastik Okulu öğrencileri de iştirak etiler. Kosova Valiliği, yarışmaya katılacak öğrencilerle onların bağlı oldukları okulun müdür ve müdür yardımcılarının pasaport taleplerini merkeze ilettiler. Valilik ayrıca yarışları izlemek için iki günlüğüne Prag'a gitmek isteyen Bulgar Mektebi müdürüyle öğrencilerinin umumi pasaport

⁶⁶ *Tasvir-i Efkar*, No: 265, 24 Şubat 1910, s. 6.

⁶⁷ BOA. DH. MKT, 2907/67. Ayrıca her iki kulübün ayrı ayrı hazırlanmış nizamnameleri de belgenin eklerindedir.

beyan ettiklerini de belirtti⁶⁸. Onların isteğinin olumlu karşılanması sonucunda öğrenciler müsabakalara katıldılar.

Sportif Faaliyetlerin Ermeni Milliyetçilik Hareketleriyle İlişkisi

Dersaadet'te çıkan "Hayrenik" adlı gazetenin 20 Kasım 1893 tarihli 630 numaralı nüshasında çıkan bir haber, ilgili Osmanlı makamlarını harekete geçirdi. Çünkü gazete söz konusu haberde, Fransa'nın Nantes şehrinde bulunan okulları övdükten sonra Ermeni gençlerinin tahsil için oraya gitmelerini tavsiye etmekteydi. Haberde; burada Ermeni gençlerinin ayda 4-5 lira ile geçinebilecekleri, silah talimi edebilecekleri, silah ve jimnastik talimi için masrafları öğrencilere ait olmak koşuluyla başka mahaller de bulunduğu duyurulmaktaydı. Zaptiye Nazırı böyle bir haberin sansürsüz bir şekilde yayımlanmasının büyük sıkıntılara yol açabileceği konusunda duyduğu kaygıyı Dâhiliye Nazırı'na bildirerek gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Zaptiye Nazırı'na göre; Amerika'da bulunan Ermeni ayrılıkçı hareketlerinin liderleri bir süreden beri askerî talimlere çok önem vermekte ve Ermeni gençlerini bu konuda eğitmek için çaba harcamaktaydı. Gazete haberinde Ermeni gençlerine tavsiye edilen jimnastik mektepleri askerî eğitim için bir vesile idi. Çünkü Amerika'daki Ermeni liderler bir müddetten beri "Talim-i Askerî" adıyla bir rapor yayımlamaktaydı⁶⁹. Dâhiliye Nezareti cevaben hazırladığı yazıda; Osmanlı vatandaşları tıp ve ziraat tahsili için yalnızca Paris'e gidebilmekte ve bunun için ayda 10-12 lira harcamak gerekmektedir. Bu parayı veremeyecek olanlar için Avrupa'da ilim yapma fırsatını yakalamak adına diğer şehirlerde daha ucuz olan eğitim imkânlarını kullanabilmeleri için çeşitli araştırmalar yapılmış ve Fransa'nın Nantes şehri avantaj sağlayan eğitim imkânlarıyla Darülfünun idaresi tarafından tespit edilmiştir. Gazetede yer alan haber bu kapsamda hazırlanmıştır. Dâhiliye Nezareti yetkililerine göre; "*Fransa'nın Nantes şehrinde ayda 20 franktan 40 franka kadar oda tutmak mümkündür. Lokantalar için ayda 55-80 frank arası para yeterlidir ve bu şehrin kütüphanesi ve diğer imkânları da öğrenciler için elverişlidir. Haberde jimnastik ve eskrim (mec) talimlerine mahsus mahallerden bahsedilmiş, herhangi bir silah eğitiminden söz edilmemiştir. Jimnastik ve mec talimlerine ait dersler Devlet-i Aliyye mekteplerinde de olduğu için sansür memurları bunun yayımlanmasında bir sakınca görmemişlerdir.*" diyerek Zaptiye Nazırı'nın gereksiz yere evhamlandırıldığı ifade etmiş ve biraz da tepki göstermiştir⁷⁰.

⁶⁸ BOA. Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiye Evrakı (DH. SN. THR), 37/57, lef 5,6,7.

⁶⁹ BOA. DH. MKT, 177/32, lef 1 (1311. Ca. 25).

⁷⁰ Matbuat-ı Dâhiliye Müdürü'nün cevabî raporu için bkz. BOA. DH. MKT, 177/32, lef 2.

Hayrenik gazetesinin haberi okuyucularına duyuruş şekli ve Osmanlı hükümeti yetkililerinin habere gösterdiği tepki Türkiye’de Beden Eğitimi’nin bir bilim olarak görülmemesi ve sportif faaliyetlerin tamamının askerî talim şeklinde algılanmasıyla ilgili olmalıdır.

Devlet Tarafından Desteklenen Paramiliter Örgütler ve Spor Faaliyetleri

İngiltere’de Baden-Powell’in kurduğu İzcilik örgütü Osmanlı toplumunda yankı uyandırdı. 1910’larda Ragıp Nurettin’in Sây-u-Tetebbu’ dergisinde yayımlanan yazılarında izcilik, “keşşafık” adı altında tanıtıldı. Bunun ardından Edirne İttihat Mektebi Müdürü Nafî Âtuf, Manastır Muallim Mektebi Müdürü Ethem Nejat ve İstanbul liselerinde Beden Eğitimi öğretmenliği yapan Ahmet Robenson izciliğin gelişmesine ve yayılmasına önemli katkılarda bulundular⁷¹. Jimnastik ve keşşafık denen izcilik faaliyetleri bir arada yürütülmekteydi⁷². İzcilik çalışmaları önce Edirne Muallim Mektebi ile Galatasaray ve İstanbul sultanilerinde başladı. Özellikle Edirne’deki izcilik faaliyetleri askerî amaçlar gütmekteydi. O devrin izci töresinde milliyetçilik duygusu ve askerî disiplin gençlere verilmesi gereken temel prensiplerdi⁷³.

Türkiye’de ilk izci teşkilatı 1912 Temmuzunda “Osmanlı Keşşafkar Cemiyeti” adı altında kuruldu. Cemiyetin amacı gençlerin kötü alışkanlıklar edinmesinin önüne geçip onları vatansever bireyler olarak yetiştirmektir⁷⁴. Balkan Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yenilmesi üzerine bunun sebepleri her kesimde tartışıldı. Gençlerin ruhen ve bedenlen savaşa hazır olmaması bu yenilginin sebeplerinden biri olarak görüldü. Buna çare olarak da vatansever duygularla donanmış, ruhen ve bedenlen savaşmaya hazır bir gençlik yetiştirilmesinin yollarının aranması kararlaştırıldı⁷⁵.

İttihat ve Terakki Fırkası, gençliğin daha iyi yetiştirilmesi amacıyla Avrupa’da bir eğitim modası şeklinde yayılan keşşaflığı ve izciliği uzmanlar davet ederek araş-

⁷¹ Zafer Toprak, “İttihat ve Terakki’nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, vo.:7-1979, s. 95. Ayrıca bkz. Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’ten Mütareke Yıllarına: Türkiye’de İzciliğin İlk Evresi”, *Tombak-Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, sayı: 24, Şubat 1999, s. 19. Bu konuda ayrıca bkz. Erol Akcan, İttihat ve Terakki Fırkası’nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 142-143.

⁷² Okan, *a.g.e.*, s. 37; Yıldız, *a.g.e.*, s. 275.

⁷³ Gökhan Uzgören, *İzcilik Tarihi*, İstanbul 1984, s. 52.

⁷⁴ Dağlaroğlu, *a.g.e.*, s. 545.

⁷⁵ Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Döneminde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 211.

tırdı. Bunun için Belçika'daki Uluslararası İzciler Birliği'nin başkanı olan Parifitt davet edildi. Selim Sırrı Baden-Powell ile görüşmeler yaptı ve bu temaslar sonunda keşşaflık yerine "İzcilik Ocağı" kurulması kararlaştırıldı. İzcilik faaliyetlerini yapacağı yer olarak da okullar belirlendi⁷⁶. İzcilerin teşkilatlanması Yeniçeri Ocağı'na benzemektedir: Meratip orta reisleri, kalgayları, oymak beyleri ve kol ağaları vardı⁷⁷. 23 Mayıs 1914 tarihinde, Sadaret makamından gelen bir yazıyla mülkiye ve maarif memurlarının "gençliğin orduya hazırlanması için beden eğitimi ve izcilik" derslerinin en verimli şekilde değerlendirilmesi uyarısı yapıldıktan sonra şu hususlara dikkat edilmesi isteniyordu: İzcilik faaliyetleri, devletin izniyle yapılır. Bu faaliyetler yapıldığı yerin en büyük askerî memurları ile en büyük maarif memurlarının teftişine tabidir. İzcilik, ve beden eğitimi derslerinde verilecek komutların Türkçe olması zorunludur. Bunlara uymayanlar gereken cezaya çarptırılır ve görevlerine son verilir. Böyle bir düzenleme yapılarak gençleri disiplin altına almak ve verilecek komutların bütün unsurlar tarafından anlaşılır kılınmak istendiği sonucuna varmak mümkündür⁷⁸. Ancak izcilere eğitim verecek öğretmenler bulunmaması, eğitimde kullanılacak kitaplardan yoksun olunması önemli eksikliklerdi. İzcilik dışarıdan bakıldığında kolaymış gibi görünüyor, bazı kişiler bu faaliyeti kendi kendine yapmaya teşebbüs ediyordu. Bu da istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarıyordu. Bunun önüne geçmek için Maltepe'de "Oymak Beyleri Kursu" açıldı. Her vilayet ve kaza masraflarını vilayet bütçelerinden karşılayarak bu kursa katılmak üzere birer öğretmen gönderdi. Kursta 262 öğretmene eğitim verilmekteydi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kurs tamamlanamadan dağıldı⁷⁹.

Bu çalışmaları daha da güçlendirmek amacıyla 15 Mayıs 1914 tarihinde Osmanlı Güç Dernekleri kuruldu. 12-17 yaş arasındaki erkek öğrenciler izcilik ocağına alınırken 17 yaş üzeri olan gençler Osmanlı Güç Dernekleri'ne yönlendirilerek spor yapmalarına imkân veriliyor ve gençler bu yolla askerliğe hazırlanıyordu⁸⁰. Osmanlı Güç Dernekleri'nin "Büyük Orta" diye adlandırılan genel kurulu 9 Nisan 1914'te toplandı ve başbuğluğa Harbiye Nazırın Enver Paşa getirildi. Başbuğ yardımcılığını M. Parfite üstlenmiş, Büyük Orta'nın koldaşlıklarına Doktor Nazım, Eyüp Sabri, Burdur mebusu Atıf, Lazistan mebusu Sûdi, Doktor Resuhi ve Ziya

⁷⁶ *Mustafa Kemal'in Yakasındaki Rozet Altın Defter 1334-1341 (1918-1925)*, haz. M.Sabri Koz-Enfel Doğan, İlev Yay., İstanbul 2007, s. 17; Yıldız, *a.g.e.*, 279.

⁷⁷ *İdman Mecmuası*, No: 12, 1 Mayıs 1339, sene 1, s. 346.

⁷⁸ *Ateş*, *a.g.e.*, s. 295-296.

⁷⁹ *İdman Mecmuası*, No: 9, 13 Mart 1339, sene 1, s. 252.

⁸⁰ Bu derneklerin Almanların teşvikiyle kurulduğu hakkında bkz. Kahraman, *a.g.e.*, s. 670; ayrıca krş. Yakup Akif Afyon-Ali Tunç, *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*,y,y, Konya 1997, s.106.

Beyler seçilmişti. Güç Dernekleri'nin amacı “*Genç evlad-ı memleketi maddeten ve manen vatan müdafasına hazırlamak ve ölünceye kadar kavi ve sağlam bir vatanperver hasletini muhafaza etmesini temin etmek*”ti. Güç Dernekleri, resmî okullar, medreseler ve diğer resmî kurumlarda zorunlu; cemaat mektepleriyle özel okullarda gönüllü olarak kurulmuştu. Ayrıca vatandaşların kendi girişimleriyle benzer amaçlı dernekler kurabilecekleri belirtilmişti. Gönüllü dernekler, talimatname ve programlarını kendileri düzenleyebilecekleri gibi Harbiye Nezareti'nce hazırlanan talimatname ve programı da benimseyebileceklerdi. Ancak ikinci yolu seçen gönüllü derneklerden Harbiye Nezareti'ne bağlanmaları bekleniyordu. Bu şekildeki dernekler hükümetin kendilerine tanıdığı çeşitli ayrıcalık ve yardımlardan faydalanıyordu⁸¹. Harbiye Nazırı Enver Paşa, 13 Temmuz 1914'te bir yazı göndererek jandarmanın bulunduğu en uzak köylere kadar her yerde başlangıçta Cuma günleri ve boş zamanlarda köylülere açıklama ve talim yaptırılarak işe başlanılmasını isteyerek ahalinin Güç Dernekleri'ne üye olmasının sağlanmasını, bu türlü derneklerin kurulmasını teşvik edilmesini, böylece Osmanlı vatandaşlarının savaşa hazırlanması talimatı verdi⁸².

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra birçok cephede mücadele etti ve 1915 yılında büyük kayıplar yaşadı. Bu durum askerlik için çağrıldığı anda cepheye gönderilmek üzere, temel askerlik eğitimine sahip, güçlü ve aynı zamanda savaşma isteğinde bir kitlenin hazırda bulundurulmasını çok önemli hâle getirdi⁸³. Bu acil ihtiyaç üzerine Goltz Paşanın önerisiyle 1916 yılında Güç Dernekleri kapatılarak yerine Osmanlı Genç Dernekleri kuruldu. Almanya'dan davet edilerek Türkiye'ye getirilen Von Hoff, Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği görevine getirildi. Kendisine yardımcı olarak Mekâtib-i Umumiye Genç Dernekleri Müfettişi unvanıyla Selim Sırrı Bey ve Müfettiş-i Umumi Vekili sıfatıyla Mustafa Asım Bey tayin olundu. Genç dernekleri Osmanlı gençliğini, Harbiye Nezareti'nin güdümünde zorunlu milis derneklerinde örgütliyordu. Millî gücü dolayısıyla da müdafaa gücünü artırmak için Osmanlı gençleri, Genç derneklerinde eğitilecekti. Bu gençler derneklerde; jimnastik ve idman talimleri, koşu, sıçrama, tırmanma, taş atma, gibi talimler, toplu talimler, arazi üzerinde gözlem, keşif, rapor vermek ve zamanın, mesafenin, yerin belirlenmesi, ilkyardım, basit sağlık kuralları gibi şeyleri öğrenecekti. Yine bu derneklerde gençler çeviklik, sağlamlık, zorluklara dayanma, her türlü durum ve harekette intizamlı olma, itaat, sadakat, güven, sevgi, arkadaşlarıyla iyi geçinmek, halifeyi ve vatani sevmek

⁸¹ Toprak, a.g.m., s. 96.

⁸² Ateş, a.g.e., 310.

⁸³ Ateş, a.g.e., s. 348.

gibi duygulara alıştıracaktır⁸⁴. Aynı amaçları taşıyan başka isimlerde dernekler de kuruldu.

12-17 yaş arası gençlerden Gürbüz Derneği, 17 ve yukarısı olanlardan ise Dinç Derneği oluşturuluyordu. Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı olmaksızın Osmanlı uyuğundaki bütün gençlerin bu derneklere katılması zorunluydu. Bu yükümlülük gençlerin fiilen silahaltına alındığı tarihe kadar devam ediyordu. Köy ve kasaba muhtarları yükümlülük altına giren Gürbüz ve Dinçlerin listelerini muntika Jandarma Komutanlığı'na bildiriyordu. Hazırlanan listeler Kolordu Komutanlığı ve ilgili askerlik şubelerine de bildiriliyordu. Gürbüz Dernekleri ise okul öğretmenleri ya da yerel yetkililerin seçtiği rehberler tarafından faaliyet gösteriyordu. Dinç derneklerinin örgütlenip faaliyetlerini yürütmesi kolordu komutanlıkları veya askerlik şubesi reisleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu dernekte eğitim görenlere askerliğe hazırlanıp talimleri başarıyla tamamladıklarının göstergesi olarak birer ehliyetname verilmekteydi⁸⁵. 1914 yılında nişan talimlerine büyük önem verilerek buna yönelik çeşitli faaliyetler yürütüldü. Türk Gücü Derneği'nin Kastamonu ve Erzurum şubelerinde nişan talimi yarışları düzenlenmiştir. Erzurum'da yapılan törenlere vilayetin önde gelen isimlerinin yanı sıra Alman ve Rus konsolosları ile Ermeni gazeteciler de katılmıştı⁸⁶.

Devletin Talimatlara Uymayan Paramiliter Yapılara Bakışı

İzcilik ve buna benzer çalışmaların Rum ve Ermeni vatandaşlar tarafından da yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira Haziran 1915'te, Kadıköy'de bir Ermeni kulübünde izcilik taklidi çalışmalar yapıldığı tespit edildi. Söz konusu kulüpte öğrencilerin şapka giyip, Ermenice yazılı pankartlarla ve özel sancaklarla yürüdükleri tespit edildi. Ayrıca bazı özel okullarda da izcilik adı altında Rumca komutlar vermek suretiyle talimler yaptırıldığı ortaya çıkınca Dâhiliye Nezareti Müsteşarı imzasıyla konuyla ilgili olarak bir genelge yayımlandı. Buna göre izcilik teşkilatı kurulması için izin alınması gerektiği ve ayrıca komutlu talim etmenin sadece savaşa hazırlık maksadıyla ordu tarafından izin verilirse yapılabileceği, bu konuda Padişahın özel irade almak gerektiği ve ayrıca Osmanlı Güç Dernekleri Nizamnamesi'nin sekizinci maddesine göre hususi ve müstakil teşkil edilebilecek bu tip derneklerin kurulabilmesi için mutlaka Harbiye Nezareti'nden izin alınması gerektiği, derneklerin işaretlerinin hiçbir hükümetin işaretlerine benzememesinin zorunlu olduğu,

⁸⁴ Ateş, *a.g.e.*, 362. Ayrıca krş. Akcan, *a.g.e.*, s. 258.

⁸⁵ Toprak, *a.g.m.*, s. 96-97.

⁸⁶ Akcan, *a.g.e.*, s. 123.

askerî talim benzeri faaliyetlere izin verilmesinin mümkün olmadığı, izcilik eğitimi yapan tüm birimlerde verilecek eğitimde her türlü iletişimin Türkçe yapılması gerektiği, özel okul ve cemiyetlerde yabancı bayrak ve sancakların bulundurulmasının yasak olduğu Harbiye Nezareti tarafından bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti Cemiyetler Kanunu'na bütün cemiyetlerin riayet etmesini emretti⁸⁷. Bu hususlara bütün okullarda uyulması konusunda Maarif Nezareti'ne de bilgi verilerek gerekli önlemlerin alınması istendi⁸⁸.

Cemiyetlerle ilgili ilginç ihbarlara rastlamak da mümkündür. Mesela Beyoğlu'nda, Büyük Sandık Sokağı'nda Musevi gençlere spor yaptırmak amacıyla kurulmuş olan Makabi Musevî Jimnastik Cemiyeti hakkında bir ihbar yapıldı. Buna göre ihbarda bulunan kişi cemiyetin siyonist emeller taşıdığını ve bu doğrultuda faaliyetlerde bulunduğunu iddia ederek cemiyetin siyonistlerin istiklalini amaçladığını, "İspivar" yani ümit adı altında millî heyecan ve hissiyat uyandıracak çalışmalar yaptığını, İbranice'nin dinî bir lisan olmasının yanı sıra bu dile millî ve siyasi statü kazandırılmaya çalışıldığını, cemiyette siyonistlerin lideri David Vulkof'un resminin aslı olduğunu, ayrıca Yahudilerin bağımsız oldukları dönemde kullandıkları ay ve siyah renkli yıldız şeklinde bir de bayrakları olduğunu, dolayısıyla cemiyetin tek hedefinin "Siyonizm" olduğunu ifade etti. Kendisine de Lloyd Ottoman Gazetesi'nde siyonizm karşıtı bir yazı yazması dolayısıyla cemiyetin başkanı olan İbrahaviç'in tehditte bulunduğunu ifade etti. Bu ihbar üzerine gerekli araştırmayı yapan Beyoğlu Mutasarrıflığı, ihbarın asılsız olduğu kanaatine vararak herhangi bir işlem yapmadı. Ancak cemiyet yönetim kurulundan cemiyet nizamnamesine "*Cemiyette siyasetle işğal olunmayacaktır.*" maddesinin konması istendi⁸⁹.

Siroz Sancağı'nın Nikrit nahiyesindeki Roşite köyünde bir musiki ve jimnastik kurulmuş, ancak cemiyetin kumarhane olarak kullanılacağı haber alınarak ruhsat verilmemiştir⁹⁰.

Erdek'te "Jimnastik Mahberi" adıyla kurulmak istenen cemiyete üye olarak belirlenen kişilerin çoğunun 20 yaşın altında olduğundan ve bu durum cemiyetler kanununa aykırı olduğundan burası için jimnastik mektebi kurulduğu söyle-

⁸⁷ BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Memurîn Kalemî Belgeleri (DH. EUM. MEM), 49/74. Ayrıca bkz. BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemî Belgeleri (DH. EUM. MH), 87/44, BOA. Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH. HMS), 30/89.

⁸⁸ Akcan, *İtihat ve Terakki Fırkası'nın...*, s. 198.

⁸⁹ BOA. DH. EUM. THR, 105/9.

⁹⁰ BOA. TD, 126/15 (1329 R 29).

nirse ruhsat verilebileceği aksi takdirde verilemeyeceği Dâhiliye Nezareti tarafından Karasi mutasarrıf vekiline bildirildi⁹¹.

Yanya'da "Panepironik" adı ile bir jimnastik cemiyeti kurulmasına dair Yanya Valiliğine yapılan müracaatın ardından gerekli tetkikler yapıldıktan sonra cemiyetin kurulmasında herhangi bir mahzur bulunmadığı görülmekle beraber cemiyete konulmak istenen isim uygun bulunmadı. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Yunanistan'da kurulan bir fesat cemiyeti, Yanya vilayetine "Epir", Yanya ahalisine de "Elinos" denmesini kararlaştırmıştı. Dolayısıyla Yanya'da kurulacak bir jimnastik cemiyetine "Epironik" denmesi bu ayrılıkçı cemiyetle ilişkilendirileceğinden 29 Nisan 1912'de başka bir isim bulunması gerekli görüldü⁹².

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde sportif faaliyetler, II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar askerî talim veya eğlence aracı olarak görülmüyordu. Jimnastik, askerî talim amacı taşımadan XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Galatasaray Sultanisi ile askeri liselerde verilmekteydi. Hoca azlığı ve beden eğitimi ile ilgili faaliyetlerin bilim olarak kabul edilmemesi sebebiyle bu ders yaygınlaştırılmadı ve diğer okullara ancak 1910'dan sonra girebildi. Ancak dersi verecek hoca bulmakta büyük sıkıntılar yaşandı. Jimnastik, geleneksel bir spor dalı olmamasına rağmen Osmanlı topraklarında ilgi gören spor dallarından biri oldu. Bu nedenle bu spor dalının eğitimini vermek amacıyla çeşitli bölgelerde spor kulüpleri açıldı. 1909 yılında Cemiyetler Kanunu'nun çıkarılmasından sonra spor cemiyetlerinin sayısında artış oldu. Cemiyetler Kanunu, etnik milliyetçilik ve ayrılıkçı emeller taşıyan cemiyetler kurulmasını önleyecek bazı hususlar içermekteydi. Buna rağmen spor cemiyetlerinden bazıları ayrılıkçı hedefler güdüp etnik milliyetçilik yaptılar.

Filibe, Midilli gibi yerlerde görev yapan Osmanlı memurları bölgede kurulan jimnastik cemiyetlerinde halka askerî eğitim verildiğini rapor etti. Bu raporlarda cemiyetlerin nizamnamelerinde belirttikleri hususlara aykırı hareket ettikleri belirtilmekteydi. Bu kapsamda cemiyete üye olan kişiler belli bir nizam içerisinde sıraya diziliyor ve askerî bando benzeri trompetler boru sesleri eşliğinde yürütülüyorlardı. Jimnastik faaliyeti adı altında yaşları 20'nin üstünde olan kişilere silah atışları yaptırılarak savaş hazırlığı izlenimi uyandıran çalışmalar yapılıyordu.

Osmanlı hükümeti bu faaliyetleri görmezden gelmek istememiş ve bu tip ça-

⁹¹ BOA. DH. İD.; 126/40, (1330 L 25).

⁹² BOA. DH. İD., 7/132 (1330 S 1).

lışmalar yapanlar takibata maruz kalmıştır. Bunlardan bir kısmı mahkemelerde yargılanmıştır. Osmanlı gençlerinin savaş sanatına uzak kalması, Balkan Savaşı'nda yaşanan yenilginin sebeplerinden biri olarak görüldü. Bu nedenle hükümet tarafından izcilik özendirildi ve konuyla ilgili çeşitli cemiyetler kuruldu. Ancak eğitimci bulunamaması bu cemiyetlerin çalışmalarının hedeflenen düzeyde gerçekleşmemesine sebep oldu. Hükümet, gayrimüslim tebaanın izcilik benzeri faaliyetler yapmasından hoşnut olmayarak bir genelge çıkarp bu türlü faaliyetler için Harbiye Nezareti'nden izin alınmasını şart koştu. Buna rağmen Ermeniler ve Rumlar “millî” bir bakış açısıyla sportif faaliyetler gerçekleştirdiler.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA. Babıâli Evrak Odası Mümtâze Kalemî Bulgaristan Evrakı (A.}MTZ (04)), 76/51 (1320 M 20); 142/39 (1324 R 3); 156/61 (1325. 3. 27).

BOA. Dâhiliye Nezareti İdarî Kısım Evrakı (DH. İD), 7/132 (1330 S 1); 126/40, (1330 L 25).

BOA. Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT), 177/32 (1311. Ca. 25); 511/2 (1320 S16); 2620/27 (1326 11 5); 2836/58; 2840/90; 2907/67.

BOA. Dâhiliye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (DH. SYS), 53/8.

BOA. Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdare Kalemî (DH. MUİ), 95/2; 101/62.

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Memurîn Kalemî Belgeleri (DH. EUM. MEM), 49/74.

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemî Belgeleri (DH. EUM. MH), 87/44.

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Tahrirat Kalemî Belgeleri (DH. EUM. THR), 24/45;

105/9.

BOA. Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiye Evrakı (DH. SN. THR), 37/57, lef 5,6,7.

BOA. Rumeli Müfettişliği Selânik Evrakı (TFR. 1. SL), 27/2669 (1321.10.3).

- BOA. Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı (TFR. I. A), 7/671 (1321 3 12).
- BOA. Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH.HMS), 30/89.
- BOA. Maarif Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (MF. MKT), 299/51 (1313. B. 16); 969/22 (1324 Za 4); 1167/28.
- BOA. TD, 126/15 (1329 R 29).
- BOA. Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Müfettişlik ve Komiserlikler Tahrirâtı (Y. PRK. MK), 8/104 (1316 Za 16); 11/6 (1319.C 25).
- BOA. Yıldız Arşivi Hususî Mâruzât Evrakı (Y.A.HUS), 410/86 (1318 Ca 29; 428/56 (1320 M 26).
- BOA. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.A. MTV), 203/28 (1318 S 7).
- BOA. Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK. ASK), 150/74, lef 1-3. (1316 Z 24).

Yayımlanmış Belgeler

Düstur, II/1, s.604-608.

Tedrisât-ı İptidadiye Kanunu Muvakkatı, İstanbul 1329.

Sürelî Yayınlar

Takvim-i Vekayi, No: 310, 10 Ağustos 1325.

Tasvir-i Efkâr, Numara: 256, 15 Şubat 1910, s. 5-6.

Tasvir-i Efkâr, Numara: 265, 24 Şubat 1910, s. 6.

İdman Mecmuası, Numara: 12, 1 Mayıs 1339, sene 1, s.346.

İdman Mecmuası, Numara: 9, 13 Mart 1339, sene 1, s. 252.

Araştırma ve Tetkik Eserler

Afyon, Yakup Akif - Tunç Ali, *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*, y.y., Konya 1997.

Akcan, Erol, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Alkan, Mehmet Ö., "Osmanlı'da Cemiyetler Çağı", *Tarih ve Toplum*, sayı: 238, Ekim 2003, ss. 196-204.

Ateş, Sanem Yamak, *Asker Erolatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi*, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Beşiktaş Jimnastik Kulübünün Kuruluşu ve Muhtelif Sporlar hakkında Küçük Bir Tarihçesi, Ekspres Basımevi, İstanbul 1936.

Dağlaroğlu, Rüştü, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907–1957*, y.y., İstanbul 1958.

Fişek, Kurthan, “Türkiye’de Spor”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

_____, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.

Gedikli, Fethi, “1910 Tarihli Keskin Rum Cemiyeti ve Cinsiyet ve Kavmiyet Esas ve Unvanlarıyla Dernek Kurma Yasası”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sayı 8, 2009(Güz), ss. 23-46.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, İletişim, İstanbul 2012.

Günay, Nejla, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Beden Eğitiminin Gelişimi ve Gazi Beden Terbiyesi Bölümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 85, Mart 2013, ss. 73-99.

_____, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

Kahraman, Atif, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Mustafa Kemal’in Yakasındaki Rozet Altın Defter 1334-1341 (1918-1925), haz. M.Sabri Koz-Enfel Doğan, İlev Yay., İstanbul 2007.

Okan, Kenan, *Türk Spor Tarihi*, Mektupla Öğretim Merkezi, Ankara 1975.

Operatör Cemil Paşa, Hatıraları, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1945.

Saatçi, Meltem Begüm, “1890-1903 Arası Makedonya Sorunu”, *Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Tanıl, Yaşar, *Türk Futbolunun Asırlık Çınarı Fenerbahçe Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2008.

Tarcan, Selim Sırrı, *Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

Tekil, Süleyman, *Galatasaray Tarihi 1905-1985*, Galatasaray Spor Kulübü, İstanbul 1986.

Toprak, Zafer, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, vol: I, İletişim Yayınları, 1985, ss. 205-209.

_____, “II. Meşrutiyet’ten Mütareke Yıllarına: Türkiye’de İzciliğin İlk Evresi”, *Tombak-Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, sayı: 24, Şubat 1999, ss. 19-27.

_____, “İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, vol:7-1979, ss. 95-114.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt I, 2. baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Uzgören, Gökhan, *İzçilik Tarihi*, İstanbul Lisesi, İstanbul 1984.

Yıldız, Doğan, *Türk Spor Tarihi*, y.y., İstanbul 1979.